

AKTANT (EYLEYEN) MODELİNİN İLKÖĞRETİMİN ALT BASAMAKLARININ MÜZİK EĞİTİMİNDE GEÇERLİLİĞİ

Dr. Orhan BABA

ÖZET

Bu çalışmada, ilköğretimin özellikle alt sınıflarında verilen müzik eğitiminin daha verimli olması ve öğretmen için de farklı bir bakış açısı kazandırılabilmesi amacıyla, yeni ve farklı bir model üzerinde durulmaktadır. Bu model, müzik dışındaki başka disiplinlerde farklı biçimlerde zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Aktant (eyleyen) metodu ile verilen yabancı dil eğitiminin, edebiyat incelemelerinin öğretmeyi ve öğrenmeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Modelde, sınıf ortamında ilköğretim öğrencileriyle birlikte, müfredata uygun müzik parçaları üzerinde yapılan incelemeler ile hata çözümlemesi yapılmaktadır. Çözümlemeler esnasında öğrencinin kendisi ve çevresiyle, öğretmenin kendisi ve çevresiyle, her ikisinin belirli müzik parçalarıyla olan diyalog ve ilişkileri de model çerçevesinde incelenmektedir. Modelin, müzik eğitimi öğrencilere daha fazla sevdireceği ve eğitimi kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir.

İnceleme, müzik eğitimi ile ilgili olarak görüşme, kaynak tarama ve gözlem yöntemleri kullanılarak, disiplinler arası bağlamda ele alınmaktadır.

1. Giriş

1.1. Amaç

Türkiye’de ilköğretim okullarının alt basamaklarında ve ana sınıflarındaki müzik eğitiminde bir takım güçlükler kendini göstermektedir. Bu güçlükler eğitimci, eğitim ortamı ve eğitilen arasındaki ilişkiden yola çıkarak, eğitimin genel sorunlarından biri halini alır. Sınıf ortamında gerçekleştirilen müzik eğitiminde hedeflenen davranışların kazandırılması için, Aktant (Eyleyen) modelinin geçerli bir model olup olamayacağı, araştırmada ele alınmaktadır. Farklı disiplinlerde başarılı örneklerine rastlanılan yöntemin, müzik eğitiminde geçerliliği sorgulanarak, uygulanabilirliği araştırılmaktadır.

1.2. İnceleme

Örgün müzik eğitiminin ilk basamaklarından itibaren müzik eğitimcilerinin karşılaştıkları zorluklardan biri, hangi eğitim modeline uygun davranılması gerektiğidir. Yalnızca bir yöntemin uygulanmasının yaratacağı kimi sakıncalar nedeniyle, birden fazla model yeri geldikçe devreye girebilmektedir. Öğretmenin kendisi de bir modeldir. Yeni bir model, kendisinden önceki ya da sonraki başka modelleri tamamen gözden çıkartmaz; her model bir başka ufuk açar, yöntemi belirler, bir başka modelin eksikliklerini tamamlayabilir. Bir disipline uygun olarak geliştirilen modelin başka disiplinler için geçerli olup olamayacağı, disiplin içindeki epistemik cemaat tarafından meşrulaştırılabilir.

Edebiyat ve linguistik alanlarında son yıllarda önerilen ve başarılı örneklerine de sıkça rastlanılan aktant yani eyleyen modelinin en önemli özelliği, her aşamanın ve her eyleyenin, her eylemi gerçekleştiren olgunun sorgulanması ve alınan cevabın değerlendirilmesidir. Bir tür hata çözümlemesi de denebilecek sistem, bir eserin metninin detaylı olarak incelenmesini gerekli kılar.

Bir müzik eseri çok katmanlı ve çok anlamlı içeriğe sahiptir. Özellikle sözlü eserlerde sözün anlamı eserin karakterini de belirlerken, eserdeki her bir katman ayrı birer karakter, ayrı birer kahraman ve ayrı birer anlam olabilir. Müzik eseri, sözlü ya da sözsüz bir metindir. Metnin incelenmesi, onun daha iyi anlaşılmasına ve daha kolay tüketilmesine imkân sağlarken, müzik eğitiminin kolaylaştırıcı bir faktörü de olur.

“Edebi eserlerde *kişi, birey, karakter, kahraman, protagonist* (ana karakter, başkişi veya başkahraman), *antagonist* (karşı gelen - düşman) gibi bütün sanat karakterlerinin aktant (eyleyen) olarak adlandırıldıklarına rastlanılır” (Alil 2010: 4). Müzik parçalarında da her bir kişi, karakter, kahraman, yardımcı ve karşı gelen, birer aktanttır, eyleyendir. Bu eyleyen bir solo keman da olabilir, küçük kurbağa da. Temsil ettikleri anlam yüklü değerler vardır. Bu nedenle anlamlar ve kavramlar da birer eyleyen olabilmektedir.

İlköğretimin özellikle alt sınıflarında, anlamın doğru oluşması için, ağızdan çıkan seslerin görüntüye dönüşmesi gerekir. Jean Paul Sartre; “Konuşmanın amacı gördürmektir” der. Bu, sözcükler, gözde görüntüye dönüştürülsünler diye kulağa iletilir, demektir. Çünkü sözcükler görüntü yüklenmiş ses dalgalarıdır. Üretilmiş bir sözcük, öncelikle “ses dalgalarına dönüştürülmüş nesnel bir görüntü” demektir (Özakıncı: 2007, 126). Bu nedenle küçük öğrencilerin bir müzik eserinin içindeki sesleri ve anlatılanları doğru biçimde anlamlandırabilmeleri için, onları görüntüye dönüştürebilme kapasitelerinin de geliştirilmesi gerekir.

İlköğretim çağlarındaki çocukların, kendilerini veya yakınlarını birer kahraman gibi görmele-ri, kendilerini başka kahramanlarla özdeşleştirmeleri bilinen bir durumdur. Psikolojik ve sosyolojik boyutları ile birlikte, çocukluk yıllarının geçirildiği bu dönem, örgün eğitim için önemli bir zaman dilimidir. Bu dönemde hayatın anlamlandırılmaya, temel soruların cevap bulmaya daha yatkın olması eğitim bilimciler bakımından da çok önemlidir. Müziksel bir metnin basit olarak incelenmesi, müzikle, duygularla ve sesle ilgili pek çok soruyu da kavramaya yardımcı olabilecek ipuçları içerir.

Aktant modeli, öğrencilerle birlikte metin analizi yapılırken hata yapılmamasına ve gerçekte olay örgüsünün nasıl ve ne şekilde geliştiğinin tespit edilmesine yardımcı olabilmektedir.

Makedonyalı Yordan Stoyanovski “Makedonya’daki Sosyal Dramın Poetikası” adlı eserinde, tanınmış Fransız dram kuramcısı An İbersfeld’in semantik yaklaşımını başlangıç noktası olarak ele alır. Stoyanovski, Algirdas J. Greimas’tan hareket ederek, değişik hikâyeler sonucunda, kavramlar arasındaki bağlantıların, kişiler ve olaylar arasındaki bağlantılardan daha az ve daha genel anlamda

olduklarını vurgular. Bu genel anlamları Propp : “*dramatis personae*” (oyundaki karakterler), Surio : “*dramatik fonksiyon*”, Greimas da (An İbersfeld gibi) : “*aktant*” olarak tanımlamaktadır. (Alil: 2010, 3). Aktant modeli, 1966 yılında A. J. Greimas’ın göstergebilimsel çalışmalarında gelişme göstermeye başlamıştır.

Masalda veya romanda ifade edilen şeyler: Kahramanın amacı, kahramanın bir engelle karşılaşması, bu konuda ona düşman olanlar, kahramanın bu engelli aşmaya çalışması ve bu konuda ona yardımcı olanlar ve sonuç olarak amacın gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi iken, müzikte bu durum biraz farklılık gösterebilmektedir. Müzik parçasındaki sözlü metinde bir masal ya da olay anlatılıyorsa, burada da masaldakine benzer bir olay kurgulamasında söz edilebilir. Ancak, “arkadaşlık” gibi soyut bir kavram söz konusu ise durum daha farklı olabilmektedir. Bu defa kahraman, *arkadaşlıktır*. En önemli aktant arkadaşlık olurken, eylemleriyle ve varlığıyla onu güçlendiren, destekleyen veya karşı gelen unsurlar da birer eyleyen olurlar.

Modelin uygulaması masal veya romandaki uygulamaya benzerlik gösterir. Müzik eseri öğrencilere birkaç defa dinletilir. Daha sonra eserle ilgili olarak, An İbersfeld’in ve Greimas’ın (Greimas 1973: 106) sunmuş olduğu aktant (eyleyen) modelinden hareketle, öğrencilere şu gibi sorular yöneltilir:

- Bu eserde kahraman (asıl eleman) kimdir veya nedir? (Kahraman, sözlü metindeki mini mini bir kuş da, dostluk da, bayrak da, Atatürk de, postacı da, Ali Baba da olabilir.)
- Kahraman ne yapmak istiyor (ne yapıyor) veya kahramanın bir dilekte veya istekte bulunup eylem yapmasındaki motivasyon nedir? (Mini mini kuşun donması...)
- Asıl elemanı (yani olayın kahramanını) destekleyen diğer elemanlar neler, kimler (kim veya ne kahramanın yardımcısı - yardımcıları olarak beliriyor)? (Minik kuşu içeriye alan kişi...)
- Eğer varsa, asıl elemana karşı gelen, işini zorlaştıran, engelleyen neler, kimler var (kim veya ne düşman olarak beliriyor)? (Soğuk, kapalı pencere...)
- Eylemin sonunda başarılı olan (kazanan) kimdir veya nedir? Kahraman amacına ulaşmış mıdır veya müzik parçasının sonunda verilen mesaj, kahramanın isteklerine uygun mudur? (Kuş içeride ısındı...)
- Bu sözlü müzik eserindeki olayın kurgulanması öğrenciler tarafından beğenilmiş midir? Başka ne türlü olabilirdi?

Şimdi, “Bak Postacı Geliyor” adlı müzik parçasını model üzerinden ele alalım:

KORO:

Bak postacı geliyor
Selam veriyor
Herkes ona bakıyor
Merak ediyor

ÇOCUK:

Çok teşekkür ederim
Postacı sana
Pek sevinçli haberler
Getirdin bana

POSTACI:

Bu gün yalnız bu kadar
Darılmayınız
Yarın yine gelirim
Hoşça kalınız

KORO:

Haydi git güle güle
Uğurlar olsun
Ellerin dert görmesin
Kısmetle dolsun.

Metindeki başkahraman Postacıdır. Postacının amacı, kendisine mektup gelip gelmediğini merak eden herkesin merakını gidermektir, yani mektupları dağıtmak. Koro meraklı kalabalığı temsil ederken, çocuk da kendisine mektup gelen ve böylece mutlu olan kişidir. Ancak kalabalık, yani koro hayal kırıklığına uğramıştır, onlara mektup gelmemiştir, ancak yarın gene geleceğini söyleyen Postacı onlara ümit verirken, koro kendisine teşekkür eder.

Bu müzik parçasındaki metin öğrencilere dinletildikten sonra, kendilerine şu soru yöneltilir: Dinlediğiniz parçadaki başkahraman kimdir? Kimden bahsedilmektedir? Cevap: Bu parçadaki başkahraman Postacıdır. Postacıdan bahsedilmektedir. Olayın gerçekleşmesini sağlayan kişi yani özne *Postacı*dır.

Özne (Ö) = Postacı

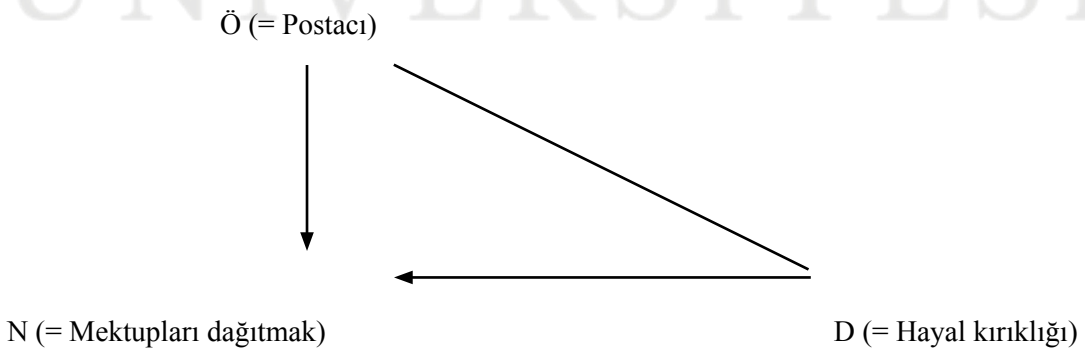
Parçadaki nesneyi (object) bulmak için öğrencilere: “Postacı ne yapıyor, ne yapmak istiyor?” sorusu sorulur. Cevap: Mektupları dağıtmak istiyor. Bu durumda:

Nesne (N) = Mektupları dağıtmak.

Daha sonra öğrencilere, “Korodakilere mektup gelmeyince ne oluyor?” diye sorulur. Cevap: Hayal kırıklığı. O halde hayal kırıklığını, engelleyen, düşman, karşı gelen olarak değerlendirebiliriz.

Karşı gelen, düşman (D) = Hayal kırıklığı.

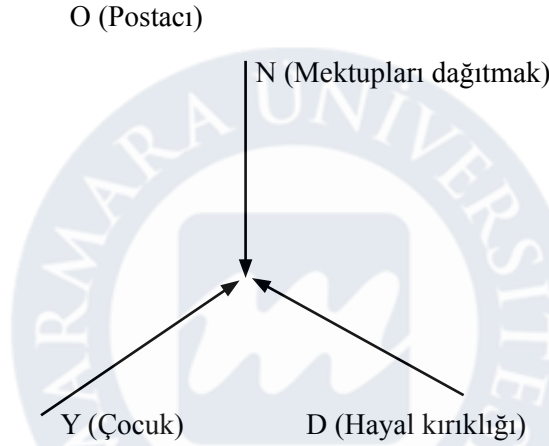
Bütün bu açıklamalardan sonra, parçada yer alan karakterlerin fonksiyonunları şema olarak aşağıdaki aktif (dram) üçgeni ile gösterilir:

Bundan sonra öğrencilere şu soru yöneltilir: Postacının amacına ulaşmasını sağlayan bir kişi ya da olay var mıdır? Cevap: Çocuk mektup almıştır ve çok mutlu olmuştur. O halde çocuk Postacının amacını gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur.

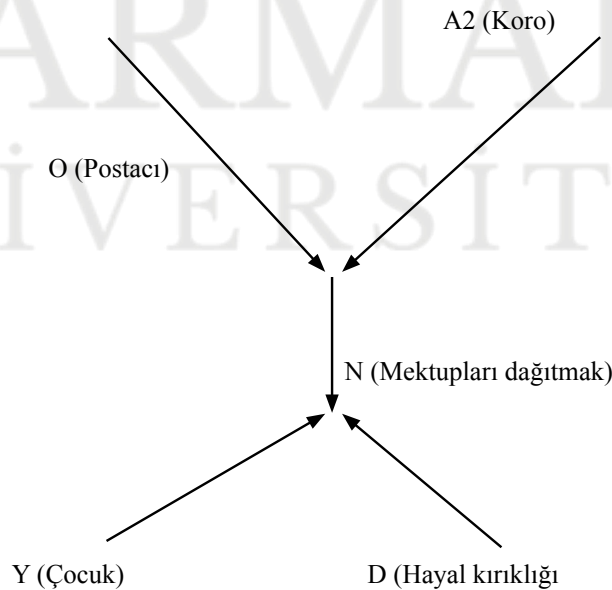
Yardımcı (Y) : Çocuk

Çocuğun aktant modelindeki yeri de şöyledir:

Öznenin eylemde bulunmasını sağlayan güçlü bir kuvvet vardır. Bunu ortaya çıkartabilmek için öğrencilere şu soru sorulur: Postacı neden mektup dağıtıyor? Cevap: Görevi (mesleği) olduğu için mektupları dağıtmak istiyor. Bu durumda öğrencilere yapılacak açıklamada, Postacının eylemde bulunabilmesi için bir şey istemesi gerektiği belirtilir. Böylece Postacı o topluluğa hitap eden (Adresant = A1) olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan, hayal kırıklığına uğrayan ve beklentileri gerçekleşmeyen Koro, kaybedendir (A2). Bekledikleri mektup gelmemiş, umutları yarına kalmıştır.

Böylece tam bir aktant (eyleyen) modeli oluşur:

Bu şekilde, birbirinden farklı ancak birbirine benzeyen üç adet üçgen oluşturulabilir.

A1 (= İstemek)

Ö (= Postacı)

N (= Mektupları dağıtmak)

1. Psikolojik Üçgen

O (= Postacı)

A2 (= Koro)

N (= Mektupları dağıtmak)

2. İdeolojik Üçgen

O (= Postacı)

N 3. Aktif Üçgen

D (= Hayal kırıklığı)

Benzer bir çalışmayı, “İki İnatçı Keçi” adlı parçada da uygulayabiliriz. Burada ise özne iki keçidir (Ö). Bu iki kahramanın amaçları karşıya geçmek (N) iken, onlara yardımcı olan köprüdür (Y). Onların amaçlarına ulaşmalarını engelleyen (düşman) ise inatçılıktır (D).

Bazı kuramcılar özneye daha derin anlamlar da yüklemektedirler. Sanat ve “Sorumluluk, İlk Felsefi Denemeler” adlı eserinde Bakhtin özne hakkında şöyle düşünür: “Ben, bir özne olarak kendi değerimi, ancak öteki ile yani başka öznelerle ilişkilerimle belirleyebilirim. ... Ben-öteki ilişkisi, öznenin bir başka özneye ve öznenin bir başka özne aracılığıyla kendisiyle ilişkisi meselesidir” (Bakhtin 2005: 14–39). Böylece Bakhtin, özneye felsefi bir anlam da kazandırmaktadır.

2. Sonuç

Ders esnasında, öğretmen ile öğrenciler arasındaki iletişim ile öğrenme doğrudan ilişkilidir. Öğretmen de bir aktanttır, eylemleriyle eğitimi etkiler. Bu özelliği ile olaydaki başkahraman (Özne = Ö) olur. Öğrencilerle ders içinde bu şekilde gerçekleştirilen diyalog, müzik parçasındaki sözlerin daha açık anlaşılmasına, verilmek istenen mesajın daha doğru biçimde ulaşmasına neden olabilecektir. Bu özelliği ile model, Mikhail M. Bakhtin’in “*Diyaloji ve “Kronotop”*” kavramlarıyla da örtüşmektedir (Bakhtin 1998: 206 – 258). Soru ve cevaplarla ilgili olarak yapılacak inceleme sırasında, müzik cümlesinin birden fazla tekrar edilmesi ile cümle belleğe yerleşirken, parçanın ezgisel yapısının doğru bir şekilde öğrenilmesini de sağlayabilecektir.

Bu model, öğretmenlerin yanı sıra öğrencilerin de derse aktif katılımını ve yaratıcı düşünmelerini destekler. Öğrenciler, öğretmenler yardımıyla basit, mantıklı ve yönlendirici sorularla eleştirel düşünmeye teşvik edilmektedir. Böylece problemin tespit edilmesi, tanımlanması, çözüm önerileri daha kolay sunulabilecektir.

KAYNAKLAR

- Alil, Sevin. (2010). İlkokulun Alt Sınıflarına *Aktant (Eyleyen) Modelin Uygulanması*. II. Türk Dünyası Kültür Kongresi Bildirisi. İzmir
- Baba, Orhan. (2009). Türk Askeri Müzik Geleneğinde Değişim ve Süreklilik, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir
- Bakhtın, M. M. (1998). *The Dialogic Imagination, Four Essay*, University of Texas Press. Austin. Texas.
- Bakhtın, M. M. (2005) *Art and Answerability Early Philosophical Essays (Sanat ve Sorumluluk İlk Felsefi Denemeler)*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul
- Greimes, A. J. (1973). “Actants, Actors, and Figures.” *On Meaning: Selected Writings in Semiotic Theory*. Trans. Paul J. Perron and Frank H. Collins. Theory and History of Literature. 38. U of Minnesota Press. Minneapolis.
- Ibersfeld, A. (1981). *Aktantsionalni modelleri, Moderna Teorija Drama* (haz.: M. Miochinovich). Nolit, 97. Belgrad
- Özakıncı, C. (2007). *Dünden Bugüne Türklerde Dil ve Din*. Sayfa: 126 – 128. Otopsi Yayınları. İstanbul
- Propp, Vladimir (1985). *Masalın Biçimbilimi - Olağanüstü Massalların Yapısı*. Çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat. BFS Yayınları. İstanbul

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ